

UOT 930.25:005.92:021

S.A.Sadıqova
Bakı Dövlət Universiteti
solmaz_bdu@mail.ru

MİLLİ MƏTBUATA DAİR BİBLİOQRAFİK RESURSun TARİXİ TƏKAMÜLÜ, MÜASİR VƏZİYYƏTİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ

Açar sözlər: Azərbaycan kitabı, milli bibliografiya, innovativ bibliqrafik fəaliyyət, ümumi bibliografiya, elmin informasiya təminatı

Məqalədə Azərbaycanda elmin informasiya təminatı sistemində milli mətbuata dair bibliqrafik resursun yeri, milli mətbuata dair bibliqrafik resursun tarixi təkamülü, müasir vəziyyəti və perspektivləri tədqiq olunmuşdur. Elmin informasiya təminatı vasitələri sisteminin arxitekturası, bu sistemdə bibliqrafik informasiya xüsusilə milli mətbuata dair bibliqrafik resursun rolunu tarixi kontekstdə tədqiq etmək işin əsas məqsədidir. Cəmiyyətin infrastrukturunda ölkənin mədəniyyətinin aynası olan milli bibliografiya, o cümlədən milli mətbuata dair bibliqrafik resursların yaranma tarixi və müasir innovativ istiqamətlər üzrə konkret iş təcrübəsi əsasında tədqiq və yeni istiqamətlər haqqında ümumiləşdirmələr aparılmışdır. Bibliqrafik fəaliyyətdə mühüm yer tutan ümumi bibliografiyanın inkişafından bəhs olunmuşdur.

C.A.Садыгова

ИСТОРИЧЕСКАЯ ЭВОЛЮЦИЯ, НЫНЕШНЕЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ БИБЛИОГРАФИЧЕСКОГО РЕСУРСА НАЦИОНАЛЬНОЙ ПЕЧАТИ

Ключевые слова: Азербайджанская книга, национальная библиография, инновационная библиографическая деятельность, общая библиография, информационное обеспечение науки

В статье исследуется место библиографического ресурса национальной печати, историческая эволюция библиографического ресурса национальной печати, нынешнее состояние и перспективы в системе информационного обеспечения науки в Азербайджане. Основная цель работы изучить архитектуру системы информационного обеспечения науки, роль библиографической информации в этой системе, особенно библиографического ресурса по национальной прессе в историческом контексте. Исследованы и обобщены по новым направлениям национальная библиография, являющаяся зеркалом культуры страны в инфраструктуре общества, в том числе история библиографических ресурсов в национальной печати и конкретный опыт работы по современным инновационным направлениям.

S.A.Sadigova

HISTORICAL EVOLUTION, CURRENT STATE AND PROSPECTS OF THE BIBLIOGRAPHIC RESOURCE OF THE NATIONAL PRESS

Keywords: *Azerbaijan book, national bibliography, innovative bibliographic activity, general bibliography, information support of science*

The article examines the place of the bibliographic resource in the national press, the historical evolution of the bibliographic resource in the national press, the current state and prospects in the system of information support of science in Azerbaijan. The main goal of the work is to study the architecture of the information support system of science, the role of bibliographic information in this system, especially the bibliographic resource on the national press in a historical context. The national bibliography, which is a mirror of the country's culture in the infrastructure of society, including the history of bibliographic resources in the national press and specific experience in modern innovative areas, have been investigated and generalized in new directions.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Cənab İlham Əliyev 2014-cü il oktyabrın 2-də Heydər Əliyev Mərkəzində IV Beynəlxalq Humanitar Forumun rəsmi açılışı mərasimində demişdir: “Bu gün Azərbaycan artıq kosmik sənayeyə malik olan ölkədir, kosmik ölkələrin klubuna daxil ediləndir. Biz innovasiyalara, yeni texnologiyalara, elmin inkişafına çox böyük önəm veririk. Elmin İnkişafı Fondu yaradılmışdır. İqtisadi inkişaf, sosial məsələlərin həlli, humanitar sahəyə diqqət, deyə bilərəm ki, son illərdə Azərbaycanın uğurlu inkişafını şərtləndirən əsas amillər olmuşdur” [8, s.117].

Elmin informasiya təminatında bibliografik informasiya resursları, xüsusilə milli mətbuata dair bibliografik resurslar böyük əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, milli bibliografiya dünya bibliografiya sistemində aparıcı yer tutur. Müasir dövlətlər, kitabxana və informasiya sahəsindəki bütün nəzəriyyəçilər tərəfindən obyektlərin şərhində bəzi fərqlərə baxmayaraq, demək olar ki, hamısında mövcuddur. Birincisi, ümumi mənada, bu, dövlət və ya insanlar (etnos) ilə əlaqəli sənədlər üzərində, bu və ya digər şəkildə, retrospektiv şəkildə (keçmiş illər üçün) məzmunu və məqsədi ilə bibliografik məlumatların yaradılması və yayılmasıdır. İkincisi, cari (yeni çıxan ədəbiyyatda) bibliografik mənbələr. Sənədlərin qeydiyyatı üçün dünya praktikasında istifadə olunan müxtəlif işarələrə baxmayaraq, milli bibliografiyanın üç əsas forması vardır: 1) ərazi-dövlət, 2) dil, 3) kompleks. Əsas obyekt daxili sənədlərdir, yəni dövlət ərazisində meydana gələn sənədlər. Onların cari qeydiyyatı milli bibliografiyada aparılır.

Bibliografiyaşünas alim, professor Zöhrab Əliyevin qeyd etdiyi kimi, “müasir elmin və texnikanın inkişafına xas diferensiasiya və inteqrasiya prosesləri

biblioqrafik fəaliyyətə də öz təsirini göstərir. Elmin daha dar sahələrə ayrılması, idarəetmə, istehsalat və xidmət sahələrinin ixtisaslaşması biblioqrafik fəaliyyətin ayrı-ayrı istiqamətlərinin formalaşmasında da hiss olunur. Azərbaycan Respublikasının müstəqillik əldə etməsindən sonra Milli biblioqrafik fəaliyyətin təşkilati mənsubiyyətində və inkişafında bəzi yeni xüsusiyyətlər və istiqamətlər nəzərə çarpır” [10, s.96].

Cari və retrospektiv milli biblioqrafiya yaranmış və uzun müddət ərzində bir-birindən nisbətən müstəqil inkişaf etmişdir. İnformasiya texnologiyalarına və biblioqrafik məlumatların yaradılması, saxlanması və yayılmasının elektron formalarına keçidlə onların yolları birləşir və kəşifir. Cari uçotun nəticələri yalnız cari biblioqrafik göstəricilərin hazırlanması üçün deyil, həm də milli biblioqrafiyanın inteqrasiya edilmiş (məcmu) və əslində retrospektiv, elektron kataloqlarının (məlumat bazalarının) formalaşdırılması üçün istifadə olunur. Bu gün ən çox yayılmış retrospektiv milli biblioqrafik məlumat mənbəyidir. Eyni zamanda, retrospektiv milli klassik mənada bir biblioqrafiya (“repertuar”), müxtəlif mənbələrdən məqsədyönlü identifikasiya və keçmiş illər sənədlərinin seçilməsinə əsaslanaraq, indiki dövrdə öz əhəmiyyətini qoruyub saxlayır. Sənədlərin əksər hallarda mövcud milli biblioqrafik məlumatların kumulyasiya və retrospektiv çevrilməsinin təmin edə bilmədiyi maksimum tamlığı ilə əks olunmasını nəzərdə tutur. Milli biblioqrafik repertuarlar hələ də konkret ölkələrin və xalqların inkişaf xüsusiyyətlərindən (siyasi, mədəni, nəşriyyat və s.) asılı olaraq sənədlərin əhatə olunması üçün müxtəlif meyarlara əsasən yaradılır.

Hazırda retrospektiv milli biblioqrafik məlumat yalnız ənənəvi çap şəklində deyil, eyni zamanda elektron formada (vəb-mənbələr, CD nəşrləri) yaradılır və yayılır. Yeddi əsas növ var: 1) retrospektiv biblioqrafik göstəricilər; 2) məcmu biblioqrafik göstəricilər; 3) retrospektiv (“repertuar”) biblioqrafik verilənlər bazası; 4) inteqrasiya edilə bilən (məcmu) biblioqrafik verilənlər bazaları; 5) milli kitabxanaların ixtisaslaşmış kataloqları; 6) milli retrospektiv toplu kataloqlar (TK); 7) milli repertuar tipli toplu kataloqlar.

Azərbaycan Respublikasının 1991-ci ilin oktyabr ayında öz müstəqilliyini əldə etməsi ölkədə kitabxana işinin və biblioqrafik fəaliyyətin təşkilində, inkişafında da yeni mərhələnin başlanmasına da səbəb oldu. İctimai quruluşun dəyişməsi, milli ənənələrimizə qayıdış sənəd-informasiya sistemində məzmun dəyişikliyinə, sənəd fondunda keyfiyyət dəyişikliyinə aparılmasını, fondun yeni milli və dünya mədəni dəyərlərini obyektiv, real faktlarla işıqlandıran sənədlərlə zənginləşdirilməsini zəruriləşdirdi. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının açıq bazar iqtisadiyyatı yolunu seçməsi cəmiyyət üzvlərinin şüurunda da böyük dəyişiklik yaratdı və bununla onların informasiya tələbatlarında yeni istiqamətlərin baş verməsinə və formalaşmasına səbəb oldu. Təbiidir ki, bütün bunlar biblioqrafik fəaliyyətin qarşısında yeni daha mürəkkəb vəzifələr qoyur. Birinci ümumi vəzifə sənədin, informasiyasının təşkilinə və həyata keçirilməsinə tamamilə yeni

mövqedən yanaşmaq, xalqımızın beynəlxalq standartlara cavab verəcək səviyyədə informasiyalaşdırılmasına təsir göstərə bilən mütərəqqi yolları müəyyənləşdirmək, yeni informasiya texnologiyasından hərtərəfli istifadəyə nail olmaq lazımdır [10, s.96].

Biblioqrafik informasiyanın axtarış və kommunikasiya funksiyaları eyni dərəcədə formal xarakterə malikdir, yəni informasiya tələbatçıları nəzərə alınmır. Ümumi biblioqrafiyada mövcud biblioqrafik resursların konkret məqsəd və oxucu istiqaməti olmur. Eyni zamanda, müəyyən xidmət sahəsi ilə bilavasitə əlaqəsi yoxdur.

Elmin informasiya təminatında ümumi biblioqrafik mənbələr mühüm rol oynayır. Odur ki, ümumi biblioqrafik fəaliyyət nəticəsində bu və ya digər tələbatçı qrupunun ehtiyacını nəzərə almayan, lakin sənədlərin eyniləşdirilməsini və axtarışını təmin edən və beləliklə, geniş tələbatçı aləmi üçün maraqlı olan biblioqrafik informasiya yaradılır. Başqa sözlə, ümumi biblioqrafiya hamı üçündür. Kommunikasiya istiqamətli ümumi biblioqrafiya çərçivəsində çap məhsulunun mövcud olduğu bütün dövr ərzində tam uçotu həyata keçirilir. Ümumi retrospektiv biblioqrafik informasiya mənbələrinin xarakterik cəhətləri həmin biblioqrafiyanı şərti olaraq “repertuar biblioqrafiyası” adlandırmağa imkan verir. “Azərbaycan kitabı”nın biblioqrafik göstəriciləri buna misal ola bilər.

Ümumi biblioqrafiyanın bölmələrindən biri repertuar xarakterli biblioqrafik nəşrlərlə əlaqədardır. Belə biblioqrafik vəsaitlər müəyyən dövrün çap əsərlərini, o cümlədən kitablarını, dövrü və ardı davam edən nəşrlərini özündə ümumiləşdirir, yekunlaşdırıcı və retrospektiv biblioqrafik axtarış funksiyasını həyata keçirir.

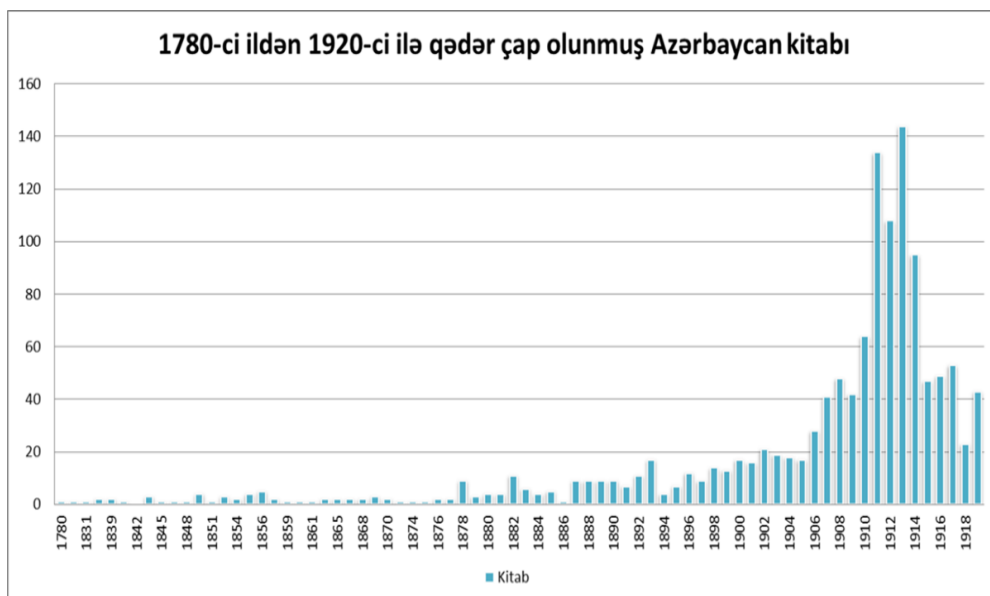
1963-cü ildə Azərbaycan Dövlət Kitab Palatasının əməkdaşı Ə.Y.Əliyev tərəfindən tərtib olunmuş “Azərbaycan kitabı”nın birinci cildi çapdan çıxdı [1] və bu göstəriciyə müqəddiməni professor Ə.Mirəhmədov yazmışdır. Repertuar tipli milli retrospektiv göstəricilərin keyfiyyət meyarından biri onların dolğunluğudur. Qeyd etmək lazımdır ki, Kitab Palatası M.F.Axundov adına Milli Kitabxana ilə şərikli olaraq birinci cildi çap etdirmişdir.

1780-1920-ci illərdə çap olunmuş 1329 adda kitab haqqında məlumat verən bu göstəricinin tərtibində iki meyar əsas götürülmüşdür:

1. Azərbaycanlı müəlliflərin əsərləri. Bu halda onların yaşadıkları yerdən, hansı dildə yazdıqlarından və harada nəşr olunmasından asılı olmayaraq bütün əsərləri göstəriciyə daxil edilmişdir.

2. Dil əlaməti, yəni müəlliflərin milliyyətindən, əsərlərinin nəşr yerindən asılı olmayaraq, Azərbaycan dilində olan bütün kitablar.

“Azərbaycan kitabı”na həsr olunmuş birinci cildə on adda köməkçi aparat verilmişdir. Biz burada “Coğrafi adlar” göstəricisindən ətraflı danışacağıq. Bu biblioqrafik göstərici çapdan çıxandan sonra mətbuatda yüksək qiymətləndirilmişdir.

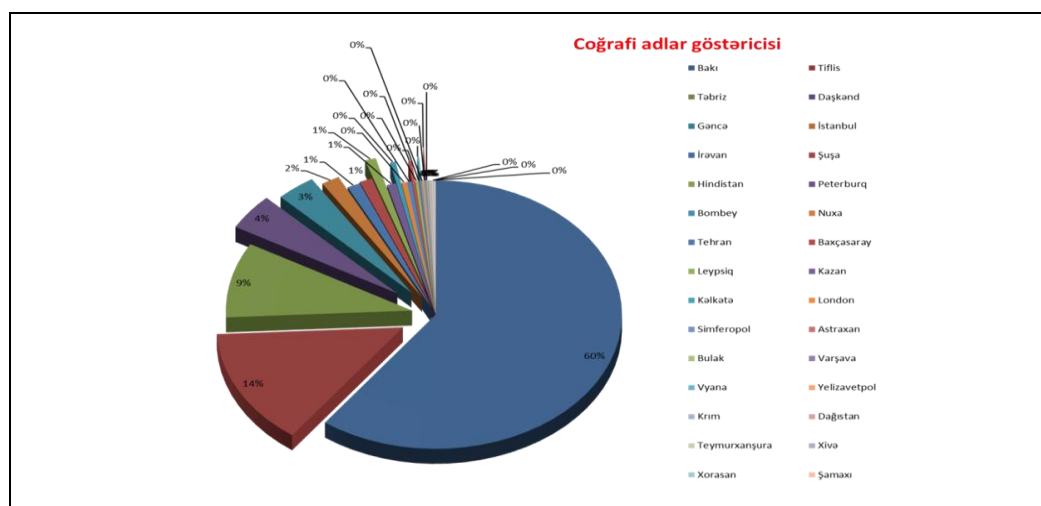
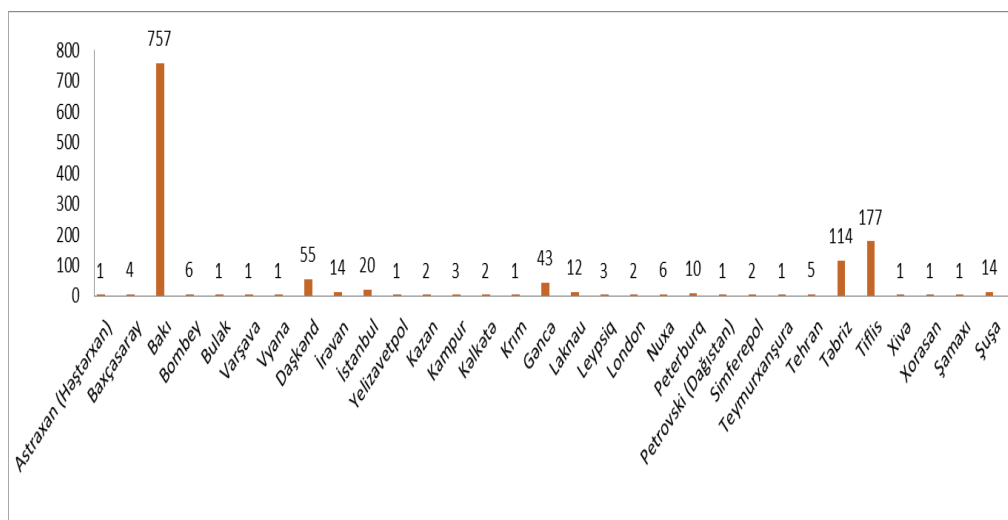
Qrafik müəllif tərəfindən tərtib edilib.

İkinci belə bibliografik göstərici 1982-ci ildə çapdan çıxmışdır [2]. Bibliografik göstəricidə 1920-1940-cı illərdə çapdan çıxmış Azərbaycan kitabları daxil edilmişdir. Birinci kitabda ancaq humanitar elmlərə aid kitablar öz əksini tapmışdır.

Retrospektiv göstəricidə sosial-siyasi mövzulu kitablar, ədəbi əsərlər və həmçinin tarix, pedaqogika, maarif, dilçilik, ədəbiyyatşünaslıq, incəsənət, idman, mətbuat, kitabxanaçılıq və bibliografiya sahələrinə aid kitabların bibliografik təsviri verilmişdir.

1920-1940-cı illəri əhatə edən “Azərbaycan kitabı” adlı retrospektiv göstəricinin hazırlanmasında respublika Kitab Palatasının, keçmiş SSRİ Kitab Palatasının, keçmiş Rumyantsev adına Rusiya Dövlət Kitabxanasının, M.Y.Saltıkov-Şedrin adına Leninqrad Dövlət Kitabxanasının və Gürcüstan Dövlət Kitab Palatasının arxiv materiallarından istifadə olunmuşdur.

V.C.Mirzəyeva, M.Ə.Zabalova və N.A.İsmayılova tərəfindən tərtib olunmuş bu cildə keçmiş SSRİ ərazisində 1920-1940-cı illər ərzində Azərbaycan dilində çıxmış humanitar profilli ədəbiyyat əks olunmuşdur. Yəni girişdə qeyd edildiyi kimi, göstəricidə ictimai-siyasi mövzulu kitablar, bədii əsərlər, həmçinin tarixə, pedaqogikaya, maarifə, dilçiliyə, ədəbiyyatşünaslığa, incəsənətə, idmana, mətbuata, kitabxanaşünaslıq və bibliografiyaya dair kitablar haqqında bibliografik məlumat verilmişdir. Ümumiyyətlə 7063 mənbə haqqında informasiya əldə etmək mümkündür.

Qrafik və dairəvi diaqram müəllif tərəfindən tərtib edilib.

“Azərbaycan kitabı”nın ikinci cildinin ikinci kitabı uzun illərdən sonra işıq üzü gördü. Baxmayaraq ki, keçmiş Azərbaycan Dövlət Kitab Palatasının direktoru olmuş T.Cabbarlı “Azərbaycan kitabı”nın bibliografyası yaradılır” sərəlvhəli yazısında qeyd edirdi ki, “Azərbaycan kitabı”nın hər üç cildi 1964-cü ilədək tamamlanıb çap ediləcəkdir. Təəssüf hissi ilə qeyd edirik ki, o vaxtdan xeyli müddət keçməsinə baxmayaraq, qeyd olunan cildlər nəşr olunmamışdır. Bu məsələ son dövrlərdə öz həllini tapmışdır. Bu sahədə Milli Kitabxana son illərdə Azərbaycan çap məhsullarının tam repertuarının yaradılması istiqamətində bir sıra əhəmiyyətli layihələr həyata keçirməyə başlamışdır. İlk

növbədə qarşıda duran əsas vəzifə ötən əsrin 80-ci illərindən müəyyən səbəblər üzündən yarımçıq qalmış “Azərbaycan kitabı”nın tam repertuarının yaradılaraq oxuculara və tədqiqatçılara təqdim olunmasından ibarət olmuşdur. “Azərbaycan kitabı” fundamental bibliografiyasının II cildinin 2-ci kitabında 1921-1940-cı illərdə Azərbaycanda, eyni zamanda keçmiş Sovetlər birliyinin ərazisində Azərbaycan haqqında, təbiət elmləri və texniki elm sahələrinə dair çap olunan kitab və kitabçalar öz əksini tapmışdır. Göstəricidə ümumilikdə 4814 ədəbiyyatın bibliografik təsviri verilmiş və materiallar şöbələr üzrə universal onluq təsnifat əsasında ayrı-ayrı elm sahələrinə uyğun olaraq tərtib olunmuşdur. İkinci cildin ikinci kitabı 2016-cı ildə işıq üzü gördü. Azərbaycan dilində 2331, rus dilində 2483, cəmi 4814 sənədin bibliografik təsviri verilmişdir. Uzun həsrətdən sonra sahə mütəxəssislərinin informasiya təminatında mühüm rolunu olan sanballı bibliografik əsərin nəşri çox böyük uğur sayıla bilər.

Milli Kitabxananın direktoru, professor K.Tahirovun qeyd etdiyi kimi, 2003-cü ildə Dövlət Kitab Palatası ləğv olunduqdan və onun funksiyalarının bir hissəsinin Milli Kitabxanaya verilməsindən dərhal sonra respublikamızda dərc olunan çap məhsullarının, ilk növbədə kitabların tam repertuarının tərtibi işlərinin davam etdirilməsinə başlandı. Aparılan gərgin və ciddi axtarışların nəticəsi olaraq əvəzsiz bibliografik və informasiya mənbəyi olan “Azərbaycan kitabı” fundamental bibliografiyasını əvvəllər nəzərdə tutulduğu kimi, 3 cildə deyil, 10 cildə nəşr etmək qərarı alındı. Operativ və gərgin işlər aparılaraq bibliografiyanın 3-cü və 4-cü cildləri nəşrə hazırlandı və 2014-2015-ci illərdə çap edilərək oxuculara təqdim olundu.

Lakin bir vaxtlar Dövlət Kitab Palatasının əməkdaşları tərəfindən nəşrə hazırlanan və müəyyən səbəblər üzündən çap olunmayan 2-ci cildin 2-ci kitabının axtarışları və eyni zamanda Azərbaycan kitabıyyatındakı bu boşluğun doldurulması məqsədilə paralel olaraq müvafiq materialların toplanması işləri də davam etdirildi. İtən cildin materiallarının axtarışını heç bir nəticə vermədikdən sonra işlər sürətləndirildi və 2-ci cildin 2-ci kitabının tərtibinə başlandı. Nəhayət, oxuculara və tədqiqatçılara təqdim olunan bibliografiya ortaya qoyuldu ki, burada 1921-1940-cı illərə dair Azərbaycan kitabının repertuarı öz əksini tapmışdır. Bununla da Azərbaycan kitabının bu dövrdəki boşluğu aradan qaldırılmış oldu və 1780-ci ildən 1960-cı ilədək “Azərbaycan kitabı”nın repertuarını tam əhatə olunmuş hesab etmək olar.

Materiallar şöbələr üzrə universal onluq təsnifat əsasında ayrı-ayrı elm sahələrinə uyğun olaraq qruplaşdırılmışdır. Şöbələr daxilində yarım bölmələr və lazım gəldikdə isə rubrikalar ayrılmışdır. Hər bir bölmə və yarım bölmə daxilində əvvəlcə Azərbaycan dilində, sonra isə rus dilində olan ədəbiyyat daxili əlifba sırası ilə verilmişdir. Bibliografiyanın universal xarakter daşdığı nəzərə alınaraq ondan oxucuların istifadəsini asanlaşdırmaq məqsədilə vəsaitin sonunda köməkçi göstəricilər tərtib olunmuşdur.

Materiallar aşağıdakı ardıcılıqla düzülmüşdür: Ümumi şöbə, Riyaziyyat və təbiət elmləri, Astronomiya. Astrofizika. Kosmos, Fizika, Kimya. Kristalloqrafiya. Mineralogiya, Geologiya. Geologiya və geofizika elmləri, İqtisadi geologiya, Biologiya elmləri, Tibb elmləri. Sağlamlığın qorunması, Gigiyena, Sanitariya, Dərmanşünaslıq. Farmakologiya. Ümumi terapiya. Toksikologiya, Patologiya. Kliniki təbabət, Cərrahlıq, Mühəndis işi. Ümumi texnika, Ümumi məşinqayırma, Dağ-mədən işləri. Filiz olmayan qazıntılar və s.

Azərbaycanda ümumi milli biblioqrafiyanın əsas sahəsi hesab edilən cari dövlət biblioqrafiyasının xüsusi ixtisaslaşmış mərkəzi yaradılmışdır. Bu mərkəz Azərbaycan Dövlət Kitab Palatasıdır. Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası (ADKP) müxtəlif funksiyaları yerinə yetirir. Onlardan ən əsası Azərbaycan ərazisində çap olunan yeni ədəbiyyat haqqında ardıcıl, operativ, biblioqrafik informasiya verməkdir. Bununla bərabər, o, Azərbaycan milli mətbuatının toxunulmaz arxivini yaratmaq, aldığı məcburi nüsxələri nəzərdə tutulan mühüm kitabxanalara paylamaq, çap əsərlərinin statistik məlumatını hazırlamaq, mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma işinə kömək etmək funksiyalarını da yerinə yetirirdi. Palatanın funksiyası 2003-cü ildən etibarən M.F.Axundov adına Milli Kitabxanaya verilmişdir. Hazırda kitabxanada bu sahədə mühüm işlər həyata keçirilir. Belə ki, “Azərbaycan kitabı”na həsr olunmuş biblioqrafik göstəricilər çap olunmaqda davam edir.

Repertuar tipli milli retrospektiv göstəricilərin keyfiyyət meyarından biri onların dolğunluğudur. Belə biblioqrafik resurslardan “Azərbaycan kitabı”na həsr olunmuş biblioqrafik göstəricisinin üçüncü cildini göstərmək olar. “Azərbaycan kitabı” fundamental biblioqrafik göstəricisinin üçüncü cildi 2014-cü ildə M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın əməkdaşları tərəfindən hazırlanmışdır [3].

Baş redaktor, ön söz və müqəddimənin müəllifi M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının direktoru, professor Kərim Tahirov, tərtibçilər L.Talıbova, B.Orucova, V.Məmmədova, N.Hüseynova və G.Hüseynovadır. Redaktorları Z.Qulamova və L.Bağirovadır.

On cildə nəzərdə tutulan “Azərbaycan kitabı” fundamental biblioqrafik göstəricisinin 3-cü cildində 1941-1950-ci illərdə Azərbaycan ərazisində bütün elm sahələrinə dair çap olunan, eyni zamanda keçmiş Sovetlər birliyinin ərazisində digər müəlliflər tərəfindən Azərbaycan haqqında yazılan kitab və kitabçalar öz əksini tapmışdır [4]. 488 səhifəlik bu biblioqrafik əsərdə 4897 ədəbiyyatın biblioqrafik təsviri verilmiş və materiallar şöbələr üzrə universal onluq təsnifat əsasında ayrı-ayrı elm sahələrinə uyğun olaraq tərtib olunmuşdur. Professor Kərim Tahirovun biblioqrafik göstəriciyə yazdığı ön sözdə deyilir: “Bəşəriyyətin ən mütərəqqi kəşfi hesab olunan kitab çapının meydana gəlməsindən bu günümüzdək neçə əsrlərdir ki, əlahəzrət kitab mənəvi və əqli sərvətlərimizin nəsillərdən-nəsillərə ötürülməsində əvəzsiz rol oynamaqdadır.

İldən-ilə kitab çapının genişlənməsi də öz növbəsində külli miqdarda kitab dənizində insanların düzgün istiqamətlənməsinə və bu barədə dolğun informasiyanın verilməsinə ehtiyac yaratmışdır. Bütün bunlar isə milli kitab repertuarının yaranmasına gətirib çıxarmışdır”. 2000-ci ildə Dövlət Kitab Palatasının ləğvi milli biblioqrafiya vəsaitinin tərtibini və nəşrini, demək olar ki, dayandırmış olur və yalnız 2003-cü ildə onun funksiyalarının M.F.Axundov adına Milli Kitabxanaya verilməsindən sonra milli kitabımızın repertuarının tərtibi işlərinə başlanılır. Artıq 2005-ci ildən “Birillik Azərbaycan Kitabı”nın və “Yeni kitablar” annotasiyalı biblioqrafik informasiya bülleteninə nəşri bərpa olunur və repertuar üzərində işlər davam etdirilir.

“Azərbaycan kitabı” göstəricisinin III cildinin təhlili nəticəsində məlum olmuşdur ki, 1941-1950-ci illərdə Azərbaycan ərazisində bütün elm sahələrinə dair çap olunan, ümumtəhsil məktəbləri üçün dərsliklər və dərs vəsaitləri sahəsində daha çox ədəbiyyat, yəni 592 kitab çap olunmuşdur. Bədii ədəbiyyat. Azərbaycan ədəbiyyatı üzrə 377 kitab, xarici ədəbiyyat 201 kitab, uşaqlar üçün Azərbaycan ədəbiyyatı 177 kitab, uşaqlar üçün xarici ədəbiyyat 166 kitab, ümumi tarix 219 kitab və s. çap olunmuşdur.

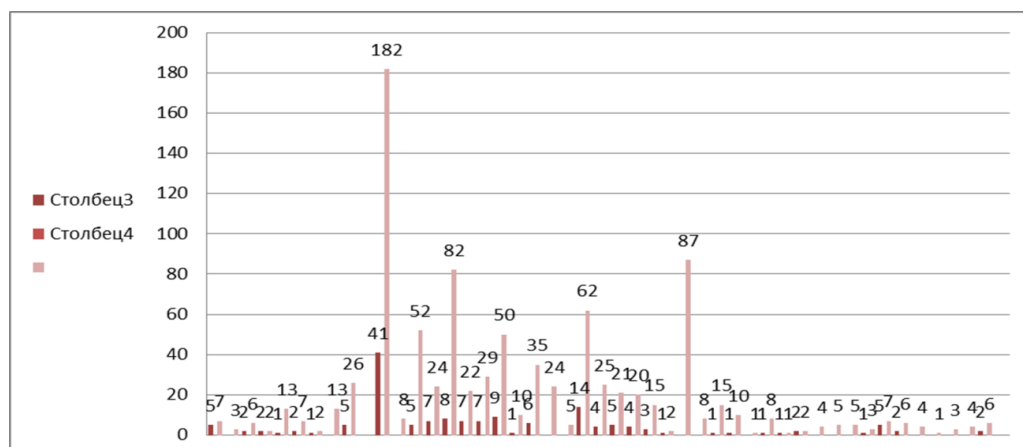
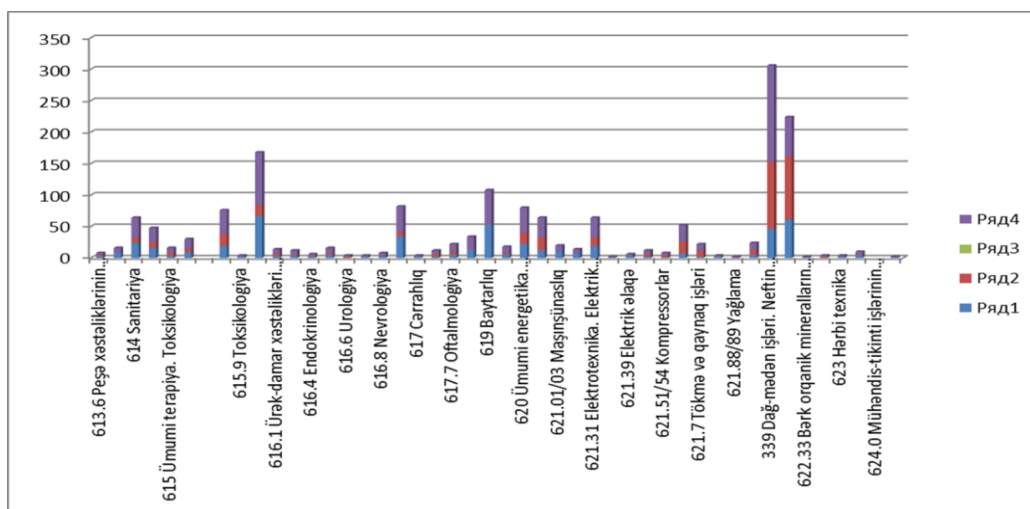
Monitoring zamanı məlum olmuşdur ki, üçüncü cildə Azərbaycan dilində 3701 adda, rus dilində 1196 adda sənədin biblioqrafik təsviri verilmişdir, Ümumilikdə 4897 mənbə haqqında informasiya əldə etmək mümkündür.

Sonda “Müəlliflərin əlifba göstəricisi” və “Sərlövə üzrə təsvir olunmuş materialların əlifba göstəricisi” adlı köməkçi göstəricilər verilmişdir ki, bu da onun axtarış imkanlarını daha da artırmış olur. Qeyd etmək lazımdır ki, “Azərbaycan kitabı” biblioqrafiyasının II cildinin 1980-ci illərdə çapa hazırlanmış ikinci kitabının materiallarını tapıb üzə çıxarmaq mümkün olmadığına görə M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası bu çətin və məsuliyyətli işi öz üzərinə götürərək hazırda II cildin ikinci kitabını, III və IV cildləri də çap etdirmişdir.

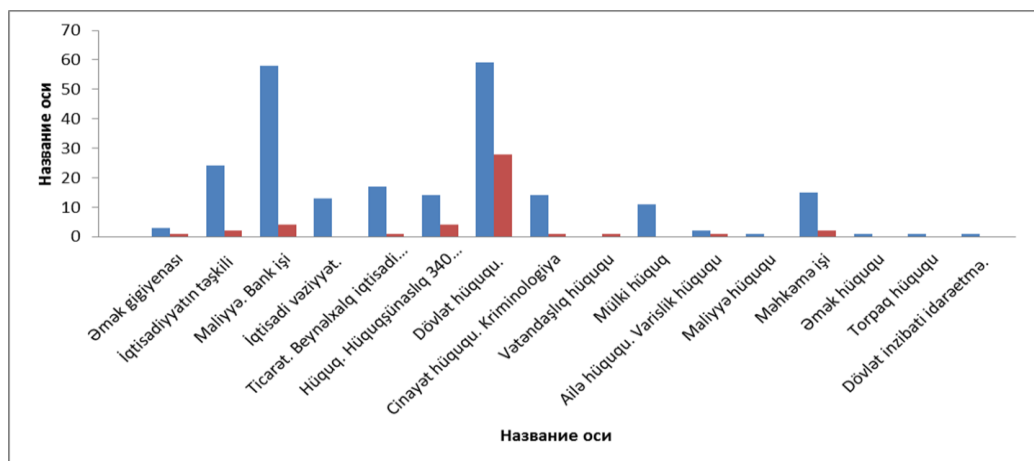
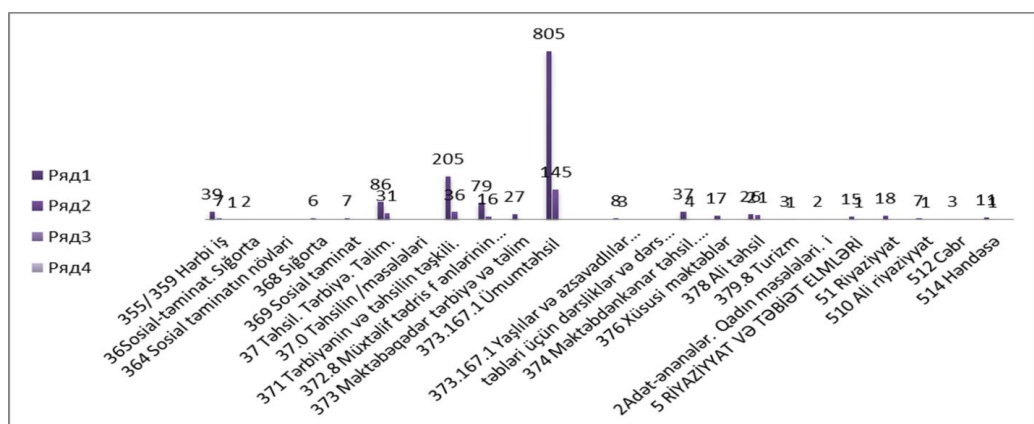
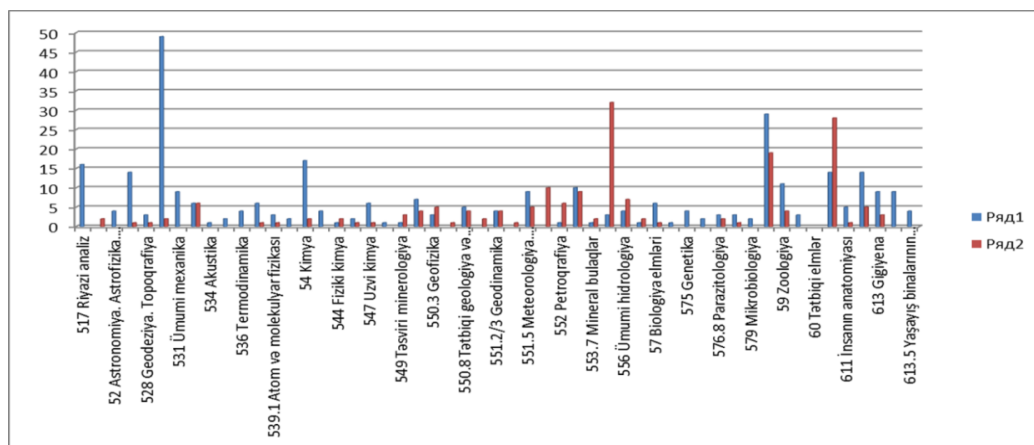
Azərbaycan Milli Kitabxanası tərəfindən tərtib edilmiş, Azərbaycanda milli kitabın tam repertuarını əks etdirən 10 cildlik “Azərbaycan kitabı” fundamental biblioqrafiyasının IV cildi 1951-1960-cı illəri əhatə edir [5]. Göstəricidə ümumilikdə 9954 ədəbiyyatın biblioqrafik təsviri verilmiş və materiallar şöbələr üzrə universal onluq təsnifat əsasında ayrı-ayrı elm sahələrinə uyğun olaraq qruplaşdırılmışdır. Şöbələr daxilində yarım bölmələr və rubrikalar ayrılmış, hər bir bölmə və yarım bölmədə əvvəlcə Azərbaycan dilində, sonra isə rus və xarici dillərdə olan ədəbiyyat daxili əlifba sırası ilə verilmişdir. Materialların genişliyi nəzərə alınaraq siyasi, tarixi və bədii əhəmiyyətini itirmiş kiçik həcmli kitabçalar biblioqrafiyaya daxil edilməmişdir. Vəsaitin universal xarakter daşdığı nəzərə alınaraq, oxucuların istifadəsini asanlaşdırmaq məqsədilə sonda köməkçi göstəricilər – “Müəlliflərin əlifba

göstəricisi” və “Sərlövhə üzrə təsvir olunmuş ədəbiyyatın əlifba göstəricisi” tərtib edilmişdir.

Fundamental “Azərbaycan kitabı” göstəricisinin dördüncü cildində Azərbaycan dilində 6717, rus dilində 3206, ingilis dilində 29, rumın dilində 2 olmaqla cəmi 9954 adda mənbənin bibliografik təsviri verilmişdir. On minə yaxın mənbənin bibliografik təsvirini əks etdirən fundamental bibliografik göstərici haqqında diaqramların dili ilə izah edilmişdir:

Diaqramlar müəllif tərəfindən tərtib edilib.

Diagramlar müəllif tərəfindən tərtib edilib.

Oncildlik “Azərbaycan kitabı” bibliografiyasının 5-ci cildində 1961-1970-ci illərdə Azərbaycan ərazisində, eyni zamanda digər müəlliflər tərəfindən Azərbaycan haqqında çap olunan kitablar və kitabçalar öz əksini tapmışdır. Ədəbiyyatın çoxluğu nəzərə alınaraq, V cildin 2 kitabda nəşr edilməsi məqsədəuyğun hesab edilmişdir.

Birinci kitabda yalnız humanitar profilli 10237 adda ədəbiyyatın bibliografik təsviri verilmişdir [6]. Göstəricidə ictimai-siyasi mövzulu kitablar, bədii əsərlər və həmçinin tarix, pedaqogika, maarif, dilçilik, ədəbiyyatşünaslıq, incəsənət, idman, mətbuat, kitabxanaşünaslıq və bibliografiya sahələrinə dair kitablar toplanmışdır. Bibliografiyada materiallar universal onluq təsnifat əsasında ayrı-ayrı elm sahələrinə uyğun olaraq şöbələr üzrə qruplaşdırılmışdır. Şöbələr daxilində yarım bölmələr və lazım gəldikdə rubrikalar ayrılmışdır. Hər bir bölmə və yarım bölmə daxilində əvvəlcə Azərbaycan dilində, sonra isə xarici dillərdə olan ədəbiyyat daxili əlifba sırası ilə qruplaşdırılmışdır.

Fundamental bibliografiyadan oxucuların istifadəsini asanlaşdırmaq məqsədilə vəsaitin sonunda köməkçi göstəricilər – “Müəlliflərin əlifba göstəricisi” və “Sərlövhə üzrə təsvir olunmuş ədəbiyyatın əlifba göstəricisi” verilmişdir.

Əvvəlcə Ümumi şöbəyə aid sənədlər haqqında informasiya əldə etmək mümkündür. Elmşünaslıq, Mətbuat bütövlükdə, Mətbuat, Kitabşünaslıq, Mədəni inkişaf. Mədəniyyət. Tərəqqi, Bibliografiya. Kataloqlar. Ədəbiyyat göstəriciləri, Nəşriyyat kataloqları, Kitabxana işi. Kitabşünaslıq, Ümumi məlumat nəşrləri, Muzey işi, Dövri mətbuat, Uşaqlar üçün idrak ədəbiyyatı, Nadir kitablar, sonra Fəlsəfə elmləri. Psixologiya, Din. Teologiya, İctimai elmlər, İncəsənət. Dekorativ-tətbiqi incəsənət. Foto sənəti. Musiqi. Oyunlar. İdman, “Azərbaycan kitabı”nın beşinci cildinin birinci kitabının nəşr olunması da bu sahəyə dair informasiya təminatında mühüm rol oynayır.

Bibliografik göstəricinin monitorinqi zamanı məlum olmuşdur ki, Elmşünaslığa aid Azərbaycan dilində 44, rus dilində 40 adda ədəbiyyat, Mətbuat bütövlükdə 4, kitabşünaslıq 3, Mədəni iş. Mədəni Tərəqqi 3 adda Azərbaycan dilində, 9 adda rus dilində ədəbiyyat çap olunmuşdur. Bibliografik kataloqlar, ədəbiyyat göstəricisi 87 adda Azərbaycan dilində, 36 adda rus dilində, Nəşriyyat kataloqları 40 adda Azərbaycan dilində, 48 adda rus dilində, Kitabxana işi, kitabşünaslıq 61 adda Azərbaycan dilində, 16 adda rus dilində, Ümumi məlumat nəşrləri 70 adda Azərbaycan dilində, 4 adda rus dilində, Muzey işi 4 adda Azərbaycan dilində, 3 adda rus dilində, Dövri mətbuat 17 adda Azərbaycan dilində, 9 adda rus dilində, Uşaqlar üçün idrak ədəbiyyatı Azərbaycan dilində 5 adda, Nadir kitablar 1 adda, 69 adda əlamətdar günlər təqvimini çap olunmuşdur. Bibliografiya kataloqları – Ədəbiyyat göstəricisində “Resenziyalar bibliografiyası: 1946-1959 (1961), “Azərbaycanda dövri mətbuat: 1832-1920” (1965), “Cəfər Cabbarlı” (1965), fundamental

“Azərbaycan kitabı” I cild (1963), “Azərbaycan tarixi” (1970), “C.Məmmədquluzadə: biblioqrafiya” (1966), “Birillik Azərbaycan kitabıyyatı” (1961) və s. verilmişdir.

Ümumilikdə isə biblioqrafik göstərici aşağıdakı şöbələr üzrə qruplaşdırılmışdır: 1.Fəlsəfə elmləri, psixologiya, 2.Din, Teologiya, 3.İctimai elmlər, 7.İncəsənət, 8.Dilçilik. Linqvistik. Ədəbiyyatşünaslıq. Bədii ədəbiyyat. Arada 4, 5, 6-cı şöbələr qalıb. 9.Tarix elmlər. Avtoreferatlar.

“Azərbaycan kitabı” biblioqrafiyasının 5-ci cildində 1961-1970-ci illərdə Azərbaycan ərazisində, eyni zamanda digər müəlliflər tərəfindən Azərbaycan haqqında çap olunan kitablar və kitabçalar öz əksini tapmışdır. Ədəbiyyatın çoxluğu nəzərə alınaraq, V cildin 2 kitabda nəşr edilməsi məqsədəuyğun hesab edilmişdir.

İkinci kitabda yalnız dəqiq və texniki elm sahələrinə dair 9016 adda ədəbiyyatın biblioqrafik təsviri verilmişdir. Burada təbiət, elm və texnika, kənd təsərrüfatına dair kitablar öz əksini tapmışdır [7].

Göstəricidə materiallar şöbələr üzrə universal onluq təsnifat əsasında ayrı-ayrı elm sahələrinə uyğun olaraq qruplaşdırılmışdır. Şöbələr daxilə yarım bölmələr və rubrikalara ayrılmışdır. Hər bir bölmə və yarım bölmə daxilində əvvəlcə Azərbaycan dilində ədəbiyyat, sonra isə xarici dillərdə olan ədəbiyyat daxili əlifba sırası ilə qruplaşdırılmışdır. Fundamental biblioqrafiyadan oxucuların istifadəsini asanlaşdırmaq məqsədilə vəsaitin sonunda köməkçi göstəricilər: “Müəlliflərin əlifba göstəricisi” və “Sərlövəhə üzrə təsvir olunmuş ədəbiyyatın əlifba göstərici” verilmişdir.

Azərbaycan kitabının ümumi mənzərəsini belə verə bilirik:

“Azərbaycan kitabı” məfhumunun sxem üzrə izahı

Sxem müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir

Cədvəl müəllif tərəfindən tərtib edilib.

Nəticə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan milli kitabının ümumi retrospektiv biblioqrafik repertuarının yaradılması sahəsində Milli Kitabxananın biblioqrafik fəaliyyəti təqdirəlayiqdir. Repertuar xarakterli resursların yaradılması Azərbaycanda kitab nəşrinin inkişafında əldə edilmiş nailiyyətlərin, o cümlədən biblioqrafik baxımdan ümumiləşdirilməsi və onlar haqqında ən dolğun informasiya əldə edilməsi ilə əlaqədardır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan kitabı: biblioqrafiya. 3 cildə: I c., Bakı, 1963, 220 s.
2. Azərbaycan kitabı: biblioqrafiya (1920-1940): 3 cildə, II c., kit. 1, Bakı: Yazıçı, 1982, 744 s.
3. Azərbaycan kitabı: biblioqrafiya: 10 cildə, II c. / Azərb. Resp. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Azərb. Milli Kitabxanası / Tərt. ed. L.Talıbova və b. Bakı, 2016, 552 s.
4. Azərbaycan kitabı: biblioqrafiya: 10 cildə, III c. / Tərt ed.: L.Talıbova və b. B., 2014, 488 s.
5. Azərbaycan kitabı: biblioqrafiya: 10 cildə, IV c. /Azərbaycan Milli Kitabxanası / Tərt. ed.: L.Talıbova və b. Bakı, 2016, 840 s.
6. Azərbaycan kitabı: biblioqrafiya: 10 cildə, V c., Kitab 1 (1961-1970): Humanitar elmlər / Tərtibçilər: L.Talıbova B.Orucova və b. Bakı, 2018, 824 s.
7. Azərbaycan kitabı: biblioqrafiya: 10 cildə, V c., Kitab 2 (1961-1970): Dəqiq və texniki elmlər. / Tərtib.: L.Talıbova, B.Orucova və b. Bakı, 2018, 824 s.
8. Əliyev İ.H. İnkişaf-məqsədimizdir: kitab 65: Sentyabr 2014-Noyabr 2014, Bakı: Azər nəşr, 2018, 400 s.
9. Əliyev Z.H. Ümumi biblioqrafiyaşünaslıq: Dərs vəsaiti. Bakı: Bakı Universiteti, 2001, 144 s.
10. Əliyev Z.H. Müasir biblioqrafik fəaliyyətin təşkili, inkişafı və tətbiqi məsələləri // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya, 2009, №1, s.91-98

11. *Sadıqova S.A.* Azərbaycan milli biblioqrafiyası qlobal informasiya məkanında: Monoqrafiya (Bakı Dövlət Universitetinin yaradılmasının 100 illik yubileyinə həsr olunur). Bakı: ADPU, 2018, 305 s.
12. *Sadıqova S.A.* Biblioqrafiyanın qanunları və qanunauyğunluqları // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal, Bakı: Mütərcim, 2015, №2 (37), s.27-31
13. *Коршунов О.П., Леликов Н.К., Лиховид Т.Ф.* Библиографоведение: Учебник / Под.общ. ред.О.П.Коршунова.Санкт-Петербург: Профессия, 2014, 288 с.
14. *Садыгова С.* Библиографические источники, посвященные Азербайджанским книгам // Поиск: серия гуманитарных наук / Научное приложение Международного научного-педагогического журнала «Высшая школа Казахстана», 2011, №2, с.303-308
15. <http://www.e-qanun.az/framework/17199>

Redaksiyaya daxil olub 17.11.2022